

Special attention is drawn to semantic, conceptual and structural aspects of nominative units used in the contemporary fantasy works. The means of verbalization and the structure of the conceptual category «nature» are analyzed.

It was founded that categorization and conceptualization are two interrelated processes. The process of conceptualization is aimed at singling out the minimal meaningful units of human's knowledge of the world, whereas the process of categorization is aimed at combining similar units. Metaphor and metonymy take part in the processes of categorization and conceptualization. It was determined that the conceptual category «nature» comprises such subcategories as «plant», «animal» and «creature» in which different structural elements were singled out. The conceptual category «nature» is verbalized with the help of neologisms and occasionalisms created to name the plants, animals and creatures of the possible worlds.

Peculiar features of fantasy discourse or other conceptual categories of the possible worlds could be under research.

Key words: conceptualization, categorization, conceptual category, possible world.

УДК 81'362:811.112.2+811.161.2

Андрій О. Б.,
аспірант кафедри загального та германського мовознавства
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
E-mail: olia_gusovska@mail.ru

ПЛЮСКВАМПЕРФЕКТ І ДАВНОМИНУЛИЙ ЧАС МОДАЛЬНИХ ДІЄСЛІВ: ЗІСТАВНО-ТИПОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

У статті висвітлюється проблема синтезу форм плюсквамперфекта / давноминулого часу і модальних дієслів для відтворення семантики модальності. На основі аналізу фактичного текстового матеріалу висунуто припущення, що у німецькій мові плюсквамперфект кон'юнктива додатково вказує на модальну семантику у пропозиціях із модальними дієсловами, а в українській мові давноминулий час у такого роду виявах є залежним від значення модального дієслова.

Ключові слова: плюсквамперфект, давноминулий час, модальність, модальне дієслово, кон'юнктив.

Наукова література доводить, що у багатьох типологічно неспоріднених мовах минулі часи можуть передавати модальні значення [див.: 4–5; 8–13 та ін.]. Особливу позицію займають плюсквамперфектні форми, які для вираження модальної семантики можуть використовувати умовний спосіб. У пропонованій рзвідці це насамперед стосується німецької мови, де умовний спосіб має спеціальну форму вираження – кон'юнктив. Давноминулий час для модальних пропозицій тільки частково використовує форми умовного способу. У контексті наведеної проблематики, вочевидь, на окрему увагу заслуговують висловлення, в яких форми плюсквамперфекта й давноминулого часу виражаються за допомогою модальних дієслів.

Метою роботи є аналіз форм плюсквамперфекта / давноминулого часу для вияву їх модального значення у сукупності із семантичною специфікою модальних дієслів.

Актуальність теми умотивована необхідністю дослідження модальних висловлень, предикативним центром яких є форми плюсквамперфекта і давноминулого часу, виражені модальними дієсловами, оскільки такі пропозиції містять подвійні модальні конотації.

У німецькій мові лексичне вживання модальних дієслів *dürfen, können, mögen, müssen, sollen i wollen* виявляє усі синтетичні й аналітичні часи і способи, отож становить повну парадигму флексій дієслова [7, с. 25]. Звідси випливає, що плюсквамперфект модальних дієслів можна розглядати у проекції дійсного й умовного способів. Наведемо приклад із плюсквамперфектом модального дієслова дійсного способу: **(1) *Las also, daß ein Kollege, der unser Land wenige Jahre vor dessen Zusammenbruch hatte verlassen müssen, aber doch etwas wie ein Gesinnungsgenosse gewesen war, sich nun als radikaler Kritiker zeigte all derer, die in der DDR geblieben waren, anstatt dieses Land ebenfalls mit Abscheu zu verlassen*** (Ch. Wolf).

Після розгляду такої пропозиції стає очевидним той факт, що йдеться швидше про темпоральну маркованість модального дієслова, ніж про модальну. Тому вважаємо правомірним зосередження

уваги на тих виявах, які стосуються плюсквамперфекта кон'юнктива, оскільки саме його форми репрезентують модальність у повній мірі, а не відтворюють окреме лексичне значення модального дієслова у формі плюсквамперфекта.

Вочевидь, варто розглядати модальні дієслова у німецькій мові, поділивши їх за видом модальності на такі основні семантичні групи: можливості – *dürfen, können*; необхідності – *müssen, sollen*; наміру – *mögen, wollen*. Фактичний матеріал свідчить про те, що для давноминулого часу в українській мові також характерне поєднання допоміжного слова *бути* з дієсловами можливості (*могти, змогти*); необхідності (*мати, мусити*) [5, с. 311] й наміру (*хотіти*).

В основі лінгвістичного трактування понять можливості й необхідності лежить розуміння їх як різновидів предикативної модальності, що відображає оцінку мовцем способу існування зв'язку між предикативними предметами, тобто суб'єктом і його ознакою. Основою ситуацій можливості та необхідності є семантика потенційності [2, с. 123].

Поле можливості об'єднує лексичні, морфологічні й синтаксичні засоби, що виражають уявлення мовця про такий зв'язок між суб'єктом предметної ситуації і його ознакою, згідно з яким існує зумовленість ситуації детерміновальними чинниками (об'єктивними чи суб'єктивними), які допускають різний наслідок потенційної ситуації – її реалізацію чи нереалізацію [1, с. 126]. Розглянемо ситуації із семантикою можливості для плюсквамперфекта: (2) *Ich war nicht verliebt, im Gegenteil, sie war mir fremder als je ein Mädchen, sobald wir ins Gespräch kamen, und es war ein unwahrscheinlicher Zufall, daß wir überhaupt ins Gespräch kamen, meine Tochter und ich. Es hätte ebensogut sein können, daß wir einfach aneinander vorbeigegangen wären. Wieso Fügung! Es hätte auch ganz anders kommen können* (М. Frisch); (3) *Alle... fühlten etwas Seltsames: Trauer, Mitleid, Angst und eine geheime Wut. Wut auf diesen Krieg, der schon viel zu lange dauerte, viel zu lange, als daß der Hals eines Generals noch ohne den gehörigen Schmuck hätte sein dürfen* (Н. Böll).

В основі обох ситуацій (2 і 3) лежить відображення ірреальних можливостей: потенційних у минулому, неактуальних для теперішнього і майбутнього часу. Відбувається переакцентуалізація обставин дійсного стану справ на основі уявних можливостей. За семантичним наповненням такі ситуації є близькими до контрфактичних висловлень, тобто плюсквамперфект кон'юнктива модальних дієслів уживається для того, щоб подати сигнал про нефактичність операнда (що задає значення аргументу операції) наявного стану справ [14, с. 1752].

У випадку вживання форм давноминулого часу увага акцентується на факті реалізованості чи нереалізованості можливої ситуації та ставленні до цього виконавця дії. Наприклад: (4) – *А потім – що ж, так життя укладалося – знято бойкот з польського університету. Відвідували тепер його навіть революційно настроєні хлопці. Звичайно, не мого віку. Молодші. Хоч я міг би був ще записатись...* (І. Вільде).

У прикладі (4) реалізація потенційної можливості не відбулася (*міг би був ще записатись*, але не зробив цього). У висловленні міститься сема жалю суб'єкта із приводу втраченої можливості.

Іншого смислового значення надає реченню дієслово *змогти*. В його семантиці поєднується вираження дійсності, результативності, бажання, прагнення, спроби [1, с. 129]. Розглянемо приклад: (5) – *Мені довелося на кілька день виїхати у відрядження, – сказав він тепло й буденно. – І я не зміг був прийти. Вибач!* (В. Шевчук).

Ситуація (5) свідчить про реалізовану в минулому можливість із від'ємним результатом, на який указує частка *не* (*не зміг був прийти* → не прийшов), хоча мовець мав таке бажання: посиленням достовірності його наміру слугує вибачення.

Структурно модальне висловлення із семантикою можливості, предикативний центр якого складають форми плюсквамперфекта / давноминулого часу, може мати наступне вираження: у німецькій мові: $S_{\text{суб.}} - V_{\text{доп. мин.}} - V_{\text{інф.}} - V_{\text{мод.}}$; в українській: $S_{\text{суб.}} - V_{\text{мин. (могти, змогти)}} - V_{\text{доп. мин.}} - V_{\text{інф.}}$

Коли говорять про модальність необхідності, то розуміють зумовленість ситуації тими чи іншими (об'єктивними чи суб'єктивними) чинниками, які з точки зору якоїсь особи (суб'єкта модальної оцінки) вимагають обов'язкового перетворення потенційного в актуальне. Ситуація

необхідності є волюнтаривною, тобто передбачає наявність певної вольової основи, яка уможливило реалізацію дії [6, с. 142]. Необхідність репрезентується модальними дієсловами *müssen, sollen*, причому перше виражає зовнішню, сторонню необхідність (примус), а друге – внутрішню необхідність суб'єкта дії: (6) *Also hätte man früh dem Übel wehren müssen, als es noch nicht «Krieg» hieß* (Ch. Wolf); (7) *Ich hätte grüßen sollen, wenigstens mit dem Kopf nicken oder winken mit der Hand. Es war mir zu spät eingefallen, wir waren jetzt zwei Häuser weiter* (H. Müller).

У першому прикладі (6) значення необхідності детерміноване зовнішніми обставинами, загальним станом справ, у другому (7) – внутрішньою потребою мовця із приводу виконання морально-етичної норми (привітання).

Уживання форм давноминулого часу вказує на реалізованість чи нереалізованість ситуації, яка у певний момент минулого була обов'язковою чи необхідною. Оцінка ситуації як необхідної формується під дією детермінувального чинника, який виявляє фактичні передумови для розвитку потенційної ситуації [3, с. 11]. За сутністю детермінувального чинника у роботі виділено наступні типи:

- внутрішня необхідність: (8) *Приська мала була додому йти, та Одарка намоглася* (Панас Мирний); *Знаючи, що та, яка викликала згучання цієї музики, знаходиться тут, поруч мене, я не міг, я мусів був відтворити музику* (В. Домонтович);

- результат стороннього впливу: (9) – *О-о, бачте: «Підождіть». Він таки впуссте, – піддохочувала Горпина дівчат, що мали були утікати* (Панас Мирний);

- відповідність моральним і етичним нормам: (10) *Я знав: я мусів був провести його додому* (В. Домонтович).

Висловлення, у яких міститься вказівка на нереалізованість необхідності, семантично наближені до конструкцій із часткою *було* (*хотів було йти, але передумав*), які репрезентують семантику незавершеної ситуації в минулому, зокрема нереалізований намір: (11) *Кирило мав був щось одказати, та несамовитий крик гіркого плачу зупинив його...* (Панас Мирний).

Зображувана ситуація (11) передає намір мовця, його готовність до дії, зумовленої внутрішньою необхідністю, однак через зовнішні обставини її реалізація не відбувається; як наслідок, результат відсутній.

Зі стилістичної точки зору цікавою є ситуація, коли протягом певного текстового фрагмента семантичну основу предикатів становить одне модальне дієслово. Такий приклад зафіксовано, зокрема, у німецькій мові. Ситуація (12) фіксує кілька альтернатив внутрішньої необхідності суб'єкта, репрезентованого модальним дієсловом *sollen*: (12) *Vielleicht hätte ich lachen sollen, wenn ich nach Hause kam. Vielleicht hätte ich sie bedauern oder beschimpfen sollen. Vielleicht hätte ich den kleinen Robert küssen sollen. Vielleicht hätte ich sagen sollen, dass ich mit ihnen Geduld brauche, weil ich sie liebe. Nur, wie sollte ich das sagen, wenn ich es mir nicht einmal im Stillen denken konnte* (H. Müller).

Таким чином, ситуацію модальної необхідності структурно можна зобразити: із плюсквамперфектом: $S_{\text{суб.}} - V_{\text{доп. мин.}} - V_{\text{інф.}} - V_{\text{мод.}}$; із давноминулим часом: $S_{\text{суб.}} - V_{\text{мин.}}$ (мати, мусити) – $V_{\text{доп. мин.}} - V_{\text{інф.}}$.

Модальна семантика наміру відтворюється за допомогою дієслів: *mögen, wollen*: (13) *Wie hätte man die schwere Frau auch vor der eigenen Gewalt schützen mögen? Sie hätte sich über die Helferinnen gewälzt und ihnen den Atem genommen. Und doch war auch sie in einen Zustand geraten, als sei sie einer Art Gefahr entronnen, die zu schlimm war, um sich über dies Entrinnen schon freuen zu können* (M. Mosebach); (14) *Auch weil die Frau, für die ich in Gedanken keinen Namen hatte, mich am Nachmittag so verwöhnt hatte, ging ich am nächsten Tag wieder in die Schule. Dazu kam, daß ich die Männlichkeit, die ich erworben hatte, zur Schau stellen wollte. Nicht daß ich hätte angeben wollen. Aber ich fühlte mich kraftvoll und überlegen und wollte meinen Mitschülern und Lehrern mit dieser Kraft und Überlegenheit gegenüberreten* (B. Schlink).

У прикладі (13) семантику бажання, наміру до певної дії нівелює форма риторичного запитання, у (14) – поєднання *nicht daß... Aber*.

В українській мові семантика наміру передається дієсловом *xotiti*, яке зазвичай відтворює значення нереалізованості бажаної дії. Наприклад: (15) *Зема вже хотів був наклеїти фотографію на скло та, приглянувшись пильніше, вжахнувся, а далі його здушили сльози* (В. Земляк).

Отже, значення плюсквамперфекта / давноминулого часу модальних дієслів можна інтерпретувати наступним чином. Сукупне значення цих граем зумовлюється дихотомією: для плюсквамперфекта – умовного способу (кон'юнктива) і семантикою модальних дієслів, а для української мови вагомими є видові кореляції модальних дієслів (*могти - змогти*). У поєднанні із контекстом всі ці складники становлять конкретне у кожному окремому випадку значення: можливості, необхідності чи наміру. У німецькій мові плюсквамперфект кон'юнктива додатково вказує на модальну семантику у пропозиціях із модальними дієсловами. В українській мові давноминулий час у такого роду виявах є залежним від значення модального дієслова. Як бачимо, відмінність між мовами в аналізованих пропозиціях є суттєвою: співвідношення плюсквамперфект кон'юнктива модальних дієслів репрезентує модальність у повній мірі, а не відтворює окреме лексичне значення модального дієслова у формі плюсквамперфекта, що характерно для давноминулого часу.

Перспективними видаються подальші розвідки із залученням інших типологічно-неспоріднених мов.

Список використаної літератури

1. Беляева Е. И. Возможность / Е. И. Беляева // Теория функциональной грамматики: Темпоральность. Модальность. – Л. : Наука, 1990. – С. 126–142.
2. Беляева Е. И. Соотношение значений возможности и необходимости в семантической сфере потенциальности / Е. И. Беляева, С. Н. Цейтлин // Теория функциональной грамматики: Темпоральность. Модальность. – Л. : Наука, 1990. – С. 123–126.
3. Бернацька С. М. Модальне значення можливості / необхідності в сучасній українській мові / автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 – укр. мова / С. М. Бернацька. – К., 2011. – 22 с.
4. Плуґян В. А. О контрафактических употреблениях плюсквамперфекта / В. А. Плуґян // Исследования по теории грамматики. – Вып. 3. Ирреалис и ирреальность. – М. : Гнозис, 2004. – С. 273–291.
5. Сичинава Д. В. Типология плюсквамперфекта. Славянский плюсквамперфект / Д. В. Сичинава. – М. : АСТ-ПРЕСС КНИГА, 2013. – 384 с.
6. Цейтлин С. Н. Необходимость / С. Н. Цейтлин // Теория функциональной грамматики: Темпоральность. Модальность. – Л. : Наука, 1990. – С. 142–157.
7. Diewald G. Die Modalverben im Deutschen: Grammatikalisierung und Polyfunktionalität / Gabriele Diewald. – Tübingen : Niemeyer, 1999. – 471 s.
8. Comrie B. Tense / B. Comrie. – Cambridge : CUP, 1985. – 139 p.
9. Fleischman S. Temporal distance: a basic linguistic metaphor / S. Fleischman // Studies in Language 13 (1). – 1989. – Pp. 1–50.
10. Iatridou S. The gramatical ingredients of counterfactuality / S. Iatridou // Linguistic Inquiry 31. – 2000. – Pp. 231–270.
11. James D. Past tense and the hypothetical: a cross-linguistic study / D. James // Studies in language 6. – 1982. – Pp. 375–403.
12. Michaelis L. Aspectual Grammar and Past-time Reference / L. Michaelis // Routledge Studies in Germanic Linguistics. Edition: Taylor & Francis e-Library ed. – London : Routledge, 2002. – 320 p.
13. Steele S. Past and Irrealis: Just What Does It All Mean? / S. Steel // International Journal of American Linguistics. – Vol. 41, No. 3. – Jul., 1975. – Pp. 200–217.
14. Zifonun G. Grammatik der deutschen Sprache B. 3 / G. Zifonun, L. Hoffmann, B. Strecker. – Berlin; New York : De Gruyter; 1997. – 2569 s.

Андрій О. Б. Плюсквамперфект и давнепрошедшее время модальных глаголов: сопоставимо-типологический аспект.

Аннотация

Статья посвящена проблеме синтеза форм плюсквамперфекта / давнепрошедшего времени и модальных глаголов для репрезентации семантики модальности. На основе анализа фактического текстового материала выдвинуто предположение, что в немецком языке плюсквамперфект конъюнктива дополнительно указывает на модальную семантику в предложениях с модальными глаголами, а в

украинском языке давнопрошедшее время в проявлениях подобного рода является зависимым от значения модального глагола.

Ключевые слова: плюсквамперфект, давнопрошедшее время, модальность, модальный глагол, конъюнктив.

Andriiv O.B. The pluperfect of the modal verbs: comparative typological aspect (in German and Ukrainian).

Summary

The article deals with the problem of synthesis of the pluperfect forms in German and Ukrainian languages and the modal verbs which are used to present the semantics of modality. The goal is to analyze the pluperfect forms in both languages for the expression of their modal value together with semantic specificity of modal verbs. The goal determines the solution of the following tasks:

- Distinguishing and analyzing the clauses with the pluperfect forms of the modal verbs (in German and Ukrainian);

- Ascertainment of the differences of the compared languages in the analyzed structures.

The subject of the study is the modal statements in which the pluperfect forms, expressed by the modal verbs build the predicative centre.

The object of research is the literary texts in German and Ukrainian.

Research verifies that the pluperfect conjunctive in German additionally indicates modal semantics in the sentences with the modal verbs. The pluperfect in the constructions of this kind in Ukrainian depends on the meaning of the modal verb. Thus the difference between languages in the analyzed clauses is essential: correlation between pluperfect conjunctive and modal verb presents the modality fully and doesn't reproduce a single lexical meaning of the modal verb in the form of pluperfect that is typical for the pluperfect in Ukrainian. The further research seems to be perspective with the addition of the other typologically unrelated languages.

Key words: pluperfect, modality, modal verb, conjunctive.

УДК 811.112.2'42

Артеменко Ю. О.,
кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри перекладу
Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського
E-mail: yulia.artemenko@gmail.com

МОВЛЕННЄВІ АКТИ КОНТАКТИВИ В АНГЛОМОВНОМУ ДІАЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

Пропонована стаття присвячена аналізу реалізації контактивів в англomовному діалогічному дискурсі. Запропоновано визначення мовленнєвих актів цього типу, встановлено умови їх успішності й окреслено основні підтипи. Ця студія декларує існування контактивів як окремого іллокутивного типу мовленнєвих актів, які, на відміну від решти, не мають прямої реалізації в дискурсі.

Ключові слова: англomовний діалогічний дискурс, контактив, мовленнєвий акт, іллокутивний тип, умови успішної реалізації.

Принцип антропоцентризму, що нині панує над рештою наукових принципів, зумовлює інтеграцію комунікативно-функціонального та когнітивного векторів лінгвістичного аналізу. Їх поєднання є аксіоматичним для сучасних студій дискурсу, під яким розуміють когнітивно-комунікативну діяльність, що становить собою сукупність процесу та результату і містить екстралінгвальний та власне лінгвальний аспекти [15, с. 38]. У такому трактуванні дискурс постає як інтегральний феномен із трьома обов'язковими компонентами: комунікантами, дискурсивним контекстом і текстом, при цьому перші розуміються як індивіди, котрі вступають до комунікації з певними знаннями, думками, установками, метою.

Актуальність цієї студії визначається інтересом лінгвістики до когнітивно-комунікативного ракурсу дослідження дискурсу, що спирається на діяльнісно орієнтовану прагматику. Її об'єктом є мовленнєві акти (далі – МА) контактиви, які неодноразово потрапляли до фокусу уваги дослідників